

SCHRIKBEELDEN

2015 | 3 IVMV online magazine

SCHRIKBEELDEN

INHOUDSOPGAVE

INTRO

1. Sigrid Burg, Heidi de Mare en Inge van der Vlies – SCHRIKBEELDEN. Schrik op schrik, hoe blijft een mens gezond?

COLUMNS

2. Mijke Bleecke, 'Schaamrood....?! VW – slimme marketing of publiek weten?'
3. Gabriël van den Brink, 'Kinderlijk moralisme. Rumor rond Zwarte Piet.'
4. Gabriël van den Brink, 'Ontplofte werelden. Hoe de realiteit door media onzichtbaar wordt.'
5. Gabriël van den Brink, 'Rembrandt in Geldermalsen? De verwording van burgerschap.'
6. Joost Pollmann, 'Schrikbeelden in strips: slecht, slechter, slechtst'.

BESPIEGELING

7. Sigrid Burg, 'Over mijn LIKE, bloggen in twee werelden'.
8. Wilbert Schreurs, 'Van Rome naar Parijs. Milieu als schrikbeeld vanaf de jaren 70 tot nu'.
9. Inge van der Vlies, 'Mens met merk. Monotonie als garantie voor professionaliteit'.

ESSAYS

10. Cécile R.L. Boot, Maarten C.A. van der Sanden, Martin Klein en Frans Meijman, 'The elaboration likelihood model revisited: a biological explanation and a somatic extension'.
11. Gawie Keyser, 'Het theater van shock-and-awe. Het westerse kijkkader en de subversieve werking van IS-geweldsbeelden'.
12. Heidi de Mare, 'Mulvey's one-dimensional system. A last look at "Visual Pleasure"', [English translation of '[Mulvey's eendimensionale systeem](#). Bij dezen dan voor het laatste "Visual Pleasure"', in: *Versus*, no. 2 [1986]: 35-54], translation by Gawie Keyser.
13. Heidi de Mare, Frans Meijman en Suzanne Nieuwenhuis, 'Schrikbeeld: Nee, of toch JA? Orgaantransplantatie in de fictie doorleefd'.
14. Connie Veugen, 'Our abiding fear of the new. Computer games and controversy'.

REVIEWS

15. Leo van Bergen, 'Medische Monsterrakels. Te mooi om waar te zijn', boekbespreking van Cristin O'Keefe Aptowicz, *Dokter Mütter's medische mirakels. De opkomst van de moderne geneeskunde*, plastische chirurgie.
16. Heidi de Mare, 'Laura Mulvey's Legacy – Scary Movie-Scholars?!', bespreking van Laura Mulvey c.s. (eds.), *Feminisms. Diversity, Difference, and Multiplicity in Contemporary Film Cultures*. [AUP 2015].
17. Heidi de Mare, 'Schrikbarend? Over gemak en ongemak van Kunst als bron in Religie en Criminologie', dubbelbespreking van *Apocalyps in kunst* [2014] en themanummer 'De kunst van het verbeelden' van het *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* [2014].

BEELDBIJDRAGEN

18. Tonie van Marle, 'Van schoonheid naar schok en visa vers. De totstandkoming van het kunstproject WAR/RAW'.
19. Dik Nicolai, 'Is, was, komt'.
20. Geertrui van den Brink: 'Wat gebeurt daar?'.

BEELDFORMATIE

21. SCHRIKBEELDEN

Op de omslag van het themanummer een fragment van het stilleven 'Is, was, komt' [2016] van fotograaf Dik Nicolai (c), speciaal voor dit themanummer over SCHRIKBEELDEN gemaakt (bijdrage 19).

SCHRIKBEELD: NEE, OF TOCH JA?

Organtransplantatie in de fictie doorleefd

Heidi de Mare, Frans J. Meijman¹ en Suzanne Nieuwenhuis²

De orgaandonatie stagneert. Er blijft een structureel tekort aan levensreddende organen. Overheid en gezondheidsorganisaties investeren veel in werving: misverstanden wegnemen, goede voorlichting over procedures, ruimte voor persoonlijke verhalen, lespakketten. De focus op een individuele, rationele, altruïstische, maar anonieme beslissing heeft prioriteit. Glimlachend zeggen we JA, maar doen we veelal NEE en wijken schrikbeelden uit naar de fictie. Wat zegt die maatschappelijke verbeelding over orgaandonatie als moderne gift?

Samenvatting

Bij meer dan de helft van de Nederlanders is de keuze voor orgaandonatie niet bekend.³ De Nederlandse Transplantatie Stichting tracht orgaandonatie via voorlichting te bevorderen. Nadenken óver orgaandonatie blijkt een voorspeller van bereidheid tot orgaandonatie. Fictie kan daarbij behulpzaam zijn. Fictie biedt een resonantiekast om existentiële kanten van orgaandonatie te doorgronden waaraan de medisch-academische wereld voorbij gaat. In een verkennend onderzoek zijn thema's in films en tv-series geïnventariseerd, alsmede dieper gelegen morele en emotionele dimensies die in het proces van geven-en-krijgen van orgaandonatie een rol spelen. Orgaandonatie blijkt een grote rol te spelen in het geestelijk leven, waarbij niet alleen rationele argumenten er toe doen, maar ook het gevoelsleven volop present is. De audiovisuele vormgeving van de fictie maakt dat expliciet. Fictie over orgaandonatie onderstreept het bestaan van gedeelde belevingswerelden én dat we dat publieke weten op zijn waarden moeten schatten. Inzicht in deze maatschappelijke verbeelding kan het stilzwijgen over orgaandonatie in de publieke sfeer doorbreken en het individu ontlasten.

I Administratief

Bij de Nederlandse Transplantatie Stichting (NTS) is van de meerderheid van de bevolking niet bekend of men na de dood orgaandonor wil zijn.⁴ De vraag is wat daarvan de oorzaak is. Voor het doneren van eigen bloed(plasma) of van een nier aan hulpbehoevende medemensen *tijdens het leven* lijkt de bereidwilligheid groter te zijn. Rond deze schenkingen domineren de positieve verhalen, bijvoorbeeld op de televisie.⁵ Maar in de meeste gevallen is orgaandonatie geen vanzelfsprekendheid omdat het mensen confronteert met existentiële ervaringen met en vragen over Leven en Dood. De NTS tracht naar eigen zeggen zoveel mogelijk dit soort moeilijke en emotionele momenten te voorkomen.⁶

We weten dat voorlichting en kennis over orgaandonatie niet per definitie leidt tot een verhoging van het aantal registraties. Het erover nadenken wel.⁷ We weten ook dat geloofs- en levensovertuigingen en de culturele, altruïstische en normatieve waarden waarop deze berusten, iets zeggen over de potentiële bereidheid om orgaandonor te worden.⁸ Daar komt bij dat mensen die zich bewust zijn van hun gezondheid actief zoeken naar verdere informatie, in krant, tijdschrift of op internet. Individuen die dat niet doen komen alleen passief in aanraking met gezondheid gerelateerde informatie. Dat laatste gebeurt vaak via 'de media'. Daartoe rekent men zowel de serieuze gezondheidsprogramma's, reportages en documentaires als de fictie die vooral als verstrooiend entertainment wordt gezien.⁹ Tv-series en speelfilms worden in deze optiek bekritiseerd omdat ze foutieve, eendimensionale en vaak negatieve informatie geven en het publiek misleiden.¹⁰ Of ze worden juist gepromoveerd als geschikt middel om het publiek goed te informeren door correcte gezondheidsinformatie te geven in een gemakkelijke vorm.¹¹ En ten slotte zijn er pro- en contra-argumenten om medische fictie-casussen te gebruiken als illustratief lesmateriaal in de opleiding Geneeskunde.¹²

II Fictie als publiek weten¹³

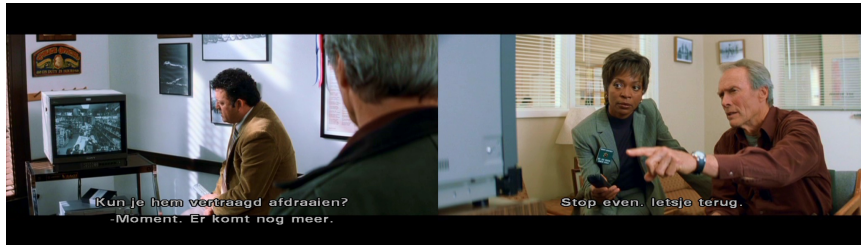
In ons onderzoek hebben we een ander vertrekpunt voor het onderzoek van de fictie gekozen dan hierboven beschreven. Fictie is meer dan een amusant of educatief voertuig voor moeilijke onderwerpen. Fictie heeft het vermogen ons mee te nemen naar een imaginaire wereld en ons de vraag voor te leggen 'wat als...?'.¹⁴ Fictie, opgevat als maatschappelijke verbeelding, biedt ruimte om te wikken en te wegen, en spreekt door de vormgeving in beeld en kleur, geluid en muziek, ritme en close up, ook emotioneel aan. Niet onbelangrijk in zaken van Leven en Dood. Die twee aspecten – enerzijds de vaak fantastische verhalen die weinig te maken lijken te hebben met het alledaagse leven, anderzijds de zintuiglijke,

lichamelijke betrokkenheid die mise-en-scène en montage veroorzaken – maken dat we tijdelijk buiten onze normale alledaagsheid treden. Net als goede literatuur kan visuele fictie van hoge kwaliteit een individuele ervaring collectief voorstelbaar maken.¹⁵ De bloei van de fictieve verhalen over gezondheid en ziekte lijkt ons dan ook een antwoord op de overvloed aan medische feiten en beloftes waardoor we zijn omringd, maar die onze individuele angst en hoop niet kunnen oplossen. Fictie is zo gezien een veruitwendiging van ons geestelijk leven. Opgevat als een vorm van moderne mythologie biedt het ons een inkijkje in wat de moderne mens zoal bezighoudt. Zeker waar het gaat om gezondheid, ziekte en sterven zoals in existentiële fictie.¹⁶

Orgaandonatie als casus in de fictie

Orgaandonatie is sinds COMA (1978) een weerkerend motief in films en televisieseries. Fictie brengt de complexiteit in kaart waarvoor orgaantransplantatie mensen plaatst. Diepere lagen die in het alledaagse leven niet of nauwelijks bespreekbaar zijn, treden hierin aan de oppervlakte. Fictie maakt duidelijk dat (het proces van) orgaandonatie bij mensen allerlei voorstellingen oproept die in de voorlichting ontbreken.¹⁷ In ons onderzoek hebben wij een eerste poging gedaan om de belangrijkste facetten in de fictie te classificeren. Doel was het achterhalen van de eventuele discrepantie die bestaat tussen enerzijds de voorlichting over orgaandonatie en anderzijds de thema's rondom orgaandonatie die tot de verbeelding spreken.¹⁸ In het onderstaande doen we hiervan in grote lijnen verslag.

Methodisch zoeken in filmmateriaal

screenshots BLOOD WORK: speurwerk van McCaleb

'Besef wel dat bij dit soort zaken het vaak draait om een klein detail. Iets dat iemand is vergeten. Dat moet ik ontdekken' (aldus McCaleb in BLOOD WORK: 00:35:22)

In het hiernavolgende gaan we kort in op enkele kenmerkende thema's. De pilotstudy omvat een kleine selectie Amerikaanse, Engelse, Japanse en Nederlandse films onderzocht waarin orgaandonatie voorkomt: COMA, BLOOD WORK, SEVEN POUNDS, THE EYE, 21 GRAMS, NEVER LET ME GO, DIRTY PRETTY THINGS en INHALE. Van de tv-series noemen we afleveringen uit GREY'S ANATOMY, ER, A TOUCH OF FROST, DE CO-ASSISTENT en MEDISCH CENTRUM WEST. Existentiële fictie analyseren betekent lagen ontleden die in film en tv-serie altijd samenwerken: dialoog en personage, plot en morele waarden spelen een belangrijke rol, maar alleen in samenspel met belichting en kleur, cameravoering, muziek en montage. In dit gelaagde samenspel vormen zich gevoelens, worden ze herkenbaar en doorleeft men ze ook op een intensieve manier.

Methodologisch onderscheiden we daartoe het filmische en het morele register. De filmische middelen nodigen uit een imaginaire wereld te betreden waarin personages te maken krijgen met orgaandonatie. De audiovisuele vormgeving helpt de kijker, vaak onbewust, mee te leven met

de verschillende dimensies die een existentiële kwestie oproept. Het morele register is vaak aanwezig in de vorm van de vier basisprincipes van de geneeskunde: weldoen, niet schaden, rechtvaardigheid en autonomie. Het dient zich aan in twee contrasterende denkkaders die, juist in de fictie, wel eens botsen. Enerzijds herleidt een rationalistisch, reductio-nistisch perspectief de complexiteit tot een eendimensionale klinische procedure: het lichaam als machine waarin een kapot onderdeel wordt vervangen door een nieuw exemplaar. Anderzijds benadrukt een holistisch denkraam het onlosmakelijke, betekenisvolle geheel: orgaandonatie raakt de grond van het bestaan. De dood van de één betekent het leven voor een of meer andere mensen. Organen blijken niet waarde-neutraal, noch eenvoudig inwisselbaar. Tussen beide extreme polen ontplooiën zich de fictieve verhalen waarin de moderne mens zich rekenschap geeft van wat orgaandonatie in existentiële zin te weeg brengt.

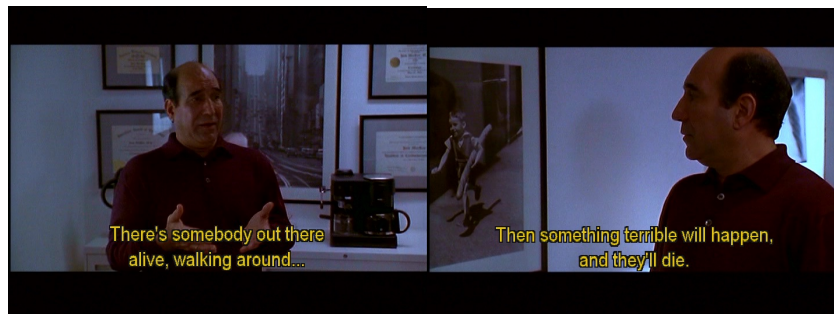
III Fictie als speeltuin van het brein: een spectrum aan narratieve thema's

Wanneer ben je dood?

In de geneeskunde zijn in de loop van de tijd verschillende criteria gehanteerd om iemand dood te verklaren. De vaststelling van het stoppen van de hartslag is inmiddels vervangen door de vaststelling dat iemand hersendood is.¹⁹ De vraag wat dat betekent, wat het precies betekent dat iemand hersendood wordt verklaard, maar eigenlijk nog niet is gestorven, is cruciaal voor de vraag wanneer je echt dood bent en je organen 'geogst' kunnen worden. Een kwestie die in de fictie veelvuldig weerkeert. Christina Peck [21 GRAMS] verneemt dat haar man geen hersenactiviteit meer vertoont, waarop de arts haar vraagt of zijn organen beschikbaar zijn voor donatie. Hartpatiënt McCaleb [BLOOD WORK] ontvangt een nieuw hart van een vrouw die, naar blijkt, expres door haar

hoofd is geschoten, zodat hij weer als FBI-agent aan het werk kan. In GREY'S ANATOMY discussiëren twee coassistenten, Cristina Yang en Izzie Stevens, over het hersendoodcriterium. Izzie meent dat een patiënt niet dood is omdat hij nog ademt en een hartslag heeft. Cristina stelt dat de man gestorven is omdat er na zes uur nog steeds geen hersenactiviteit is gemeten. Cristina volgt de medische procedure, Izzie vraagt zich af of wonderen werkelijk zijn uitgesloten.

De tussentijd

screenshots THE DOCTOR

Wachten tot er iemand (op tijd) sterft is een dubbelzinnige tijdspassing die in de fictie wordt uitvergroot: de hoop die er is bij de toekomstige

ontvanger (en diens familie), contrasteert met het indringende besef dat er elders een leven is beëindigd en dat het leven van diens nabestaanden voor altijd is veranderd.

Deze tijd *in between* is ook in medisch opzicht een uitdaging: de tijd dringt. Nabestaanden moeten om toestemming gevraagd worden, wat ze soms wel, zij het na enige aarzeling, [Grey's Anatomy 1.3], soms niet doen, bijvoorbeeld omdat de ouders van een minderjarige hersendode jongen onbereikbaar zijn [ER 1.4].

ER 1:4

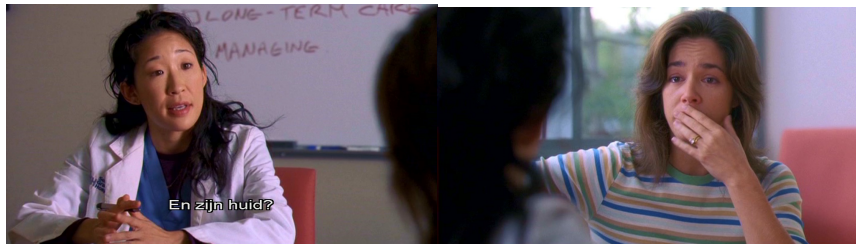
Grey's Anatomy 1.3

Na het 'oogsten' van de organen hebben deze een beperkte houdbaarheid. Ze moeten goed beschermd en gekoeld, soms over grote afstanden vervoerd worden naar ontvangers die elders in alle haast in gereedheid worden gebracht. Belangwekkender dan het tonen van de fasen en obstakels in het klinische traject, is de tijd die wordt ingeruimd voor wat er zich afspeelt in de gevoelswereld. Zoals bij coassistent Izzie [Grey's Anatomy] die in paniek en uit alle macht haar liefde probeert te redden door medisch in te grijpen en het transplantatieproces tracht te bespoedigen, wat een aantal afleveringen in beslag neemt [2.25-26-27]. Het besef dat desondanks haar geliefde toch overlijdt, komt hard aan

[3.1]. Of wanneer er, oog in oog met het sterven dat onverbiddelijk nadert omdat er voor de doodzieke man geen donorhart is te vinden, voor de zieke ruimte komt [9 sequenties, ca. 16 min.] zich dat te realiseren, en om afscheid te nemen van zijn dochtertje en zijn vrouw [ER, 1.4].

Het orgaan als drager van een identiteit

In fictie behouden organen regelmatig de identiteit van de oorspronkelijke eigenaar. Anders dan longen, lever en nieren die weinig verbeelding oproepen, vallen huid, ogen en hart in de voorstelling vaak samen met wie iemand was. Die organen afstaan maakt het verlies expliciet, dan pas realiseren nabestaanden zich dat hun geliefde is gestorven.

screenshots Grey's Anatomy 1.3

In SEVEN POUNDS kijkt iemand na een hoornvliestransplantatie door de ogen van de donor op wie zij verliefd is geworden toen hij nog leefde. In de Japanse film THE EYE identificeert het hoofdpersonage zich met het leven van haar donor. In een aflevering van A TOUCH OF FROST accepteert de patiënte haar nieuwe hoornvliezen nadat ze van Frost gehoord heeft dat de donor geen moordenaar is.²⁰ Het afstaan van hoornvliezen roept dus allerlei associaties op en is dus meer dan louter het afstaan van een paar kijkers. Ook aan het hart kleeft de identiteit van de gever. In 21 GRAMS wordt Cristina Peck verliefd op Paul Rivers die het hart van haar overleden man ontvangt. In BLOOD WORK wordt Graciella Rivers aange trokken tot McCaleb, de ontvanger van het hart van haar vermoorde zus. De donoridentiteit werkt ook door in termen van biologie, culturele achtergrond of etniciteit. McCaleb's wispelturige gedrag na de harttransplantatie wordt in verband gebracht met de menstruatiecyclus van de vrouwelijke donor, en er wordt hem sarcastisch toegevoegd dat hij nu vast vaker soaps kijkt en trek heeft in taco's, vanwege haar Mexicaanse achtergrond.

Toewijzingssysteem voor organen

Wachtlijsten en het schrijnende gebrek aan voldoende donoren zijn ook in de fictie niet zelden oorzaak van een vroegtijdige dood. Hoe (on)rechtvaardig dat is, wie op de wachtlijst komt, is een regelmatig besproken thema. In ER twisten artsen over een jonge patiënte met het downsyndroom, binnengebracht met hartfalen. Heeft zij recht op een gezond hart, is haar leven (ze heeft een baan, woont zelfstandig, heeft een vriendenkring, maar is wel voor medicatie afhankelijk van haar oude moeder) evenveel waard als iemand zonder dat syndroom? Kan het toewijzingssysteem omzeild worden als het leven op het spel staat van een geliefde, familielid of vriend van het medisch personeel?

Coassistent Izzie gaat de fout in door haar geliefde een medicijn toe te dienen waardoor hij zieker wordt in de hoop dat hij stijgt op de wachtlijst – alles blijkt tevergeefs omdat hij sterft [Grey's Anatomy, 1-2]. Een vriend van de geneesheer-directeur wacht al acht maanden op een lever en hij gaat hard achteruit. Op de intensive care wordt een man binnengebracht zonder hersenactiviteit, maar niet hersendood. Kort daarop scheurt diens aorta, en de dienstdoende chirurg ziet af van een operatie en wil hem laten sterven. De geneesheer-directeur wordt er door een coassistent op geattendeerd dat de man een passende donorlever heeft voor zijn vriend, en verplicht de chirurg de operatie uit te voeren zodat er tijd is de lever te 'oogsten'. Door buiten de formele procedure om te gaan wordt het leven van de vriend van de geneesheer-directeur gered [Grey's Anatomy 1.3].

IV Het orgaan als gift

Orgaandonatie is niet neutraal vertelt de fictie. Schenken en ontvangen worden in de meeste culturen opgevat als een uitgebalanceerde, wederzijdse ruil.²¹ Zelfs bij zuiver altruïsme krijg je er waardering van anderen voor terug. In zijn studie *The Gift* (1967) noemt Marcel Mauss een aantal aspecten die normaliter aan onze aandacht ontsnappen als het gaat om het geven van cadeaus.

Ten eerste gaat het bij het geven niet om een gebaar van een individu, het gaat om de gemeenschap: het geven brengt verplichtende verbindingen tussen mensen tot stand die uitgaan boven het individu.

Ten tweede gaat het bij het schenken niet alleen om het geven van goederen, maar impliciet ook om het ruilen van immateriële zaken, zoals steun, gunsten en privileges. Ten derde, hoewel het schenken doorgaans ervaren wordt als een vrijwillige daad, is er geen sprake van vrijgevigheid die verder zonder consequentie kan blijven: elke gift verplicht vroeg of laat onverbiddelijk tot een vergelijkbare tegenprestatie, op straffe van ruzie of

erger als dat achterwege blijft. Ten vierde zijn met name de geschenken rondom existentiële gebeurtenissen – geboorte, ziekte, sterven – van grote waarde, omdat ze individuele lotgevallen inbedden in een collectief systeem dat een permanente uitwisseling van giften waarborgt. Ten vijfde zijn geschenken niet leeg en betekenisloos: eenmaal gegeven, blijven ze deel van de gever. Het geschenk bevat de 'ziel' van de gever, en door iets terug te geven, kan de ziel weerkeren naar de gever. Aldus brengt elk geschenk een wederkerige keten van geven en krijgen op gang, en dat tot in het oneindige.

Deze kenmerken gelden, aldus Mauss, niet alleen voor de zogenaamde 'primitieve' culturen die hij onderzocht, ze blijken nog steeds actueel en relevant voor het moderne schenken en ontvangen, zij het in getransformeerde gedaante. De overdaad aan recente fictie waarin orgaandonatie een centraal motief is, bewijst zijn stelling eens te meer. In de fictie verdichten zich de door Mauss genoemde kenmerken: het collectief belang van het individuele schenken, de immateriële meerwaarde die het geven heeft, zeker als het een existentiële gebeurtenis betreft, de onvermijdelijke wederkerigheid die in de gift is geïmpliceerd, alsook de ziel van de gever die het orgaan aankleeft, zelfs als de gever gestorven is. Tegelijk vormt de fictie een aanklacht tegen de louter rationeel opgevatte orgaantransplantatie die de keten van wederkerige ruil op grond van een liberaal mensbeeld heeft verbroken.

In de fictie wordt dit – in de verbeelding – hersteld. Hoe basaal die culturele wederkerigheid tussen mensen is, ook in het moderne leven, blijkt uit de vele scènes in *BLOOD WORK* waarin geven-en-krijgen een motief is dat in allerlei variaties door de plot heen is geweven [zie kader].

KADER Motieven van 'geven-en-krijgen' in BLOOD WORK

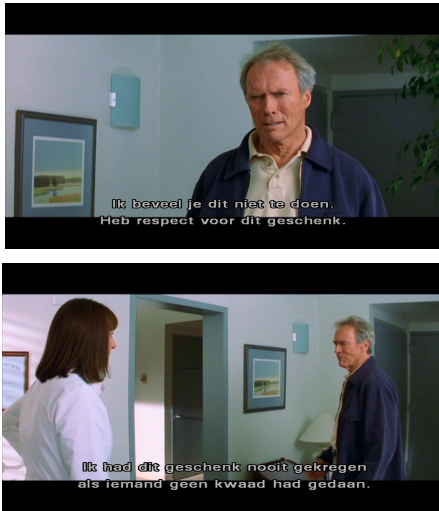

screenshot BLOOD WORK

BLOOD WORK zit vol met allerlei vormen van schenken en ontvangen, het geven en het terugkrijgen van een tegenprestatie. Enkele scènes zijn direct gerelateerd aan het krijgen van een orgaan, het hart. Zo belt McCaleb 's avonds Graciella dat hij zich toch schuldig voelt en iets wil doen en zij antwoordt dat het minste dat hij voor haar zus Gloria, en haar zoontje dat wees geworden is, kan doen, is navraag doen bij de politie. Maar er zijn veel meer scènes waarin dit speelt, en die je makkelijk over het hoofd ziet, omdat het om triviale uitwisselingen gaat. Graciella geeft McCaleb een foto met daarop Gloria en haar zoontje: ze geeft hem iets, hoeft de foto niet terug, want ze heeft er zelf nog één (twee voor de prijs van één). McCaleb brengt een doos vol donuts mee als hij rechercheurs Arroyo en Waller die met de zaak belast zijn wil verleiden hem informatie te geven over de moord op Gloria. Arroyo wil niet, in eerste instantie, Waller neemt het aan, uiteindelijk Arroyo ook; ze geven ook wel wat informatie terug, maar uiteindelijk sturen ze McCaleb weg, en geven hem ook ze zijn donuts terug.

Een vroegere collega staat nog bij hem in het krijt: hij heeft haar indertijd de eer gegeven voor het oplossen van een zaak, en die oude schuld komt hij nu inlossen: hij vraagt om inzage in het bewijsmateriaal, waar ze mee instemt en haar schuld dus is afgelost. Tot tweemaal toe blijkt dat Gloria is vermoord in een winkel waar ze een reep voor haar zoontje wilde te kopen, een transactie die ze met de dood moest bekopen. En ten slotte blijkt ze zelf bloeddonor te zijn geweest. Ze weigert zich overigens zich te laten betalen, hoewel er veel vraag is naar haar zeldzame bloedgroep. McCaleb vraagt zijn buurman Buddy om op Gloria's zoontje te passen, en deze stemt toe, maar alleen als hij er per uur een krat bier voor krijgt. Dat hij achteraf 'korting' geeft, en genoeg neemt met slechts twee kratten, is al een indicatie van de merkwaardige rol die Buddy (uitgesproken als 'body') in dit complexe spel van geven-en-nemen, opgevat als een kat-en-muis-spel, speelt.

Het afstaan van een orgaan nadat de donor is gestorven doorbreekt dat culturele principe. De donor schenkt anoniem, vanuit een abstracte, rationele of altruïstische overtuiging, maar de ontvanger kan nimmer iets tegenover het levensreddende geschenk stellen. In de fictie zijn die onbalans en het herstellen van het evenwicht een regelmatig terugkerend motief. Christina Peck wakkert het schuldgevoel bij Paul Rivers aan, zodat hij besluit de moordenaar van haar man te doden. In SEVEN POUNDS veroorzaakt Ben Thomas een ongeluk dat zeven mensen het leven kost. Uit schuldgevoel besluit hij zelfmoord te plegen en zijn organen af te staan aan zeven doodzieke mensen. Ook McCaleb staat in het krijt bij zijn donor. Voor zijn arts betekent het dat McCaleb zijn schuld kan inlossen door zijn best te doen om dit geschenk te behouden: ze verbiedt hem, vanwege afstotingsgevaar, zich in te spannen. Voor McCaleb daarentegen impliceert acceptatie van en respect voor het geschenk dat hij haar moordenaar moet opsporen. Beiden zeggen geen keus te hebben, waarop de arts weigert hem nog verder te behandelen.

screenshots BLOOD WORK

Het orgaan als winstootmerk

Hoewel orgaantransplantatie dus een onvolmaakte vorm van ruil 'in natura' is, waar nauwelijks iets tegenover staat, wordt het bieden van geld als volkomen misplaatst en ongewenst getoond.

Als McCaleb [BLOOD WORK] zijn arts vertelt dat de zus van zijn donor hem heeft benaderd, kan de arts dat alleen interpreteren als vorm van chantage, namelijk dat de zus geld wil zien ter compensatie van dit geschenk. Ook illegale orgaanhandel bevestigt de grote financiële waarde van organen. Dat dit geen louter fantasieproduct van de fictie is, zoals critici jaren geleden nog stelden,²² blijkt uit de florierende handel.²³ Ook in de fictie worden organen verkocht aan de hoogste bidder.

In COMA blijkt het een lucratieve bijbaan van een geneesheer-directeur. In DIRTY PRETTY THINGS regelt een hoteleigenaar dat illegalen hun organen doneren in ruil voor een verblijfsvergunning, wat ze vanwege slechte medische omstandigheden vaak met de dood bekopen. Okwe, een illegale vluchteling en arts, weigert aan deze malafide praktijk mee te doen (principe van weldoen). Pas als Senay, een vriendin, besluit een nier af te staan in ruil voor legalisering, gaat Okwe overstag. Hij wil niet riskeren dat ze sterft (principe van niet schaden). In de plot worden beide morele principes alsnog met elkaar in overeenstemming gebracht en betaalt de hoteleigenaar daarvan de (medische) rekening.

Fictie plaatst dus vraagtekens bij de eenvoud van de klinische JA-NEE-vraag. Hoewel er veel voorbeelden zijn genoemd van de schrikbeelden die orgaandonatie oproept, zijn er ook voorbeelden waarin in de verbeeldingswereld alle ruimte wordt genomen om te doorleven wat het is om een geliefde te moeten laten gaan. Of wat het betekent als inderdaad iemands leven door orgaandonatie wordt gered. De fictie ontfermt zich aldus over de twee kanten van orgaandonatie die in de menselijke verbeelding wordt opgeroepen, en vult zodoende de lacune die het klinische juridisch-medische register van de orgaantransplantatie uit alle macht tracht te vermijden.

Orgaandonatie als beschaafd principe

Het enige in de wereld waar mensen geen vat op hebben is de dood. Wie zijn wij om op de stoel van God te gaan zitten en te besluiten wie het recht heeft op een langer leven, aldus de vraag die veel films opwerpen. In de film COMA bepaalt de geneesheer-directeur wie overlijdt en wie blijft leven. Ook in SEVEN POUNDS kiest Ben Thomas de ontvangers van zijn organen, en wel alleen goede mensen die het verdienen.

NEVER LET ME GO voert de kern van orgaandonatie tot zijn grenzen. De film laat zien wat de fundamentele consequentie is als we vinden dat elke zieke recht heeft op een vervangend, gezond orgaan. Elk 'Origineel' bezit een eigen kloon die opgeroepen wordt organen te doneren zodra dat nodig blijkt. Klonen worden niet opgevat als autonome individuen, maar als onmenselijke, ziellose en willoze orgaanvoorraad. Voorzien van polsbandjes om hun bewegingen te registreren, accepteren de meeste klonen hun noodlot. Ze laten zich de dood injagen omdat sterven voor de mens onacceptabel is geworden. Op een heel wrange manier dient zich de keerzijde van orgaandonatie aan: wat er gebeurt in een wereld waarin het vanzelfsprekend is geworden dat een zieke recht heeft op een vervangend, gezond orgaan. Waar het in COMA [1978] nog ging om een malafide, geldbeluste geneesheer-directeur, zijn het in deze film uit 2011 de moderne mensen zelf die, koste wat kost, eisen dat de dood zich terugtrekt uit het leven.

V De audiovisuele meerwaarde van de film

NEVER LET ME GO roept een imaginaire wereld op die bedrukt en benauwt, schrik aanjaagt. Plot en dialogen nodigen uit tot een filosofische reflectie over de vraag hoe ver je kan gaan met het doden van anderen om jezelf te repareren. Wanneer eindigt de beschaving? Wanneer wordt het opeisen van het recht op leven en gezondheid unheimisch? Dat die vragen zich in deze film onverbiddelelijk opdringen heeft echter ook, en misschien vooral, te maken met de audiovisuele choreografie. Het verhaal wordt onontkoombaar omdat het een gevoelswereld voorspiegelt die ongemakkelijk is. Alle details doen er dan toe. De kleurstelling in NEVER LET ME GO is vaal groen met bruinen, grijzen en grauwen, die de Engelse kostschool sfeer van Hailsham anno 1978 extra bedompt maken. De film laat in het voorbijgaan objecten zien die, onbewust, alluderen op een uitzichtloos leven, de tijd uitzitten, toekomstloosheid en het tot stof

wekeren. Het enige dat klonen te doen staat is hun leven slijten in ruimten waarin bloemen verdorren. Ze doden de tijd – zie de klokken en bordspellen die in de marge van het beeld passeren – tot dat ze voor eerste, tweede, soms derde donatie worden opgeroepen, waarna ze op jonge leeftijd zullen sterven. Het kapotte speelgoed waarop de klonen zich verheugen slaat twee vliegen in een klap: het onderstreept enerzijds hun minderwaardigheid, ze zijn geen autonoom individu, missen ziel en creativiteit. Anderzijds vormen de mismaakte poppen een voorbode van de lichaamsdelen die ze weldra zullen afstaan. De gelaatsuitdrukking van de hoofdpersonages is gelaten, melancholisch, met altijd een zweem van berusting.

De kracht van de film is dat die gevoelswereld niet zozeer wordt besproken, maar vooral wordt getoond. De toeschouwer kan niet anders dan meegaan in wat het verhaal laat zien en horen, zoals de wekerende, weemoedige, romantisch naar liefde hunkerende klanken van de titelsong, 'Never let me go'. Die ondertoon van naderende aftakeling, in beeld en geluid, wordt aan het eind van de film door de verbitterde directrice die Hailsham van een repliek voorzien die tot nadenken stemt. Zij verdedigt deze inrichting als laatste plek waar het nog mogelijk was om de ethiek van donaties te overwegen. Want, zegt ze, als je mensen het vraagt wil niemand terugkeren naar de tijd waarin je dood ging aan longkanker, borstkanker en spierziekten.

Ook BLOOD WORK grossiert in visuele details die niet of nauwelijks opvallen bij een eerste maal kijken, wat niet wil zeggen dat ze hun werk niet doen. De emoties lopen soms hoog op, maar niet omdat ze zich opdringen in expressieve, theatrale gelaatsuitdrukkingen of door heftige gebeurtenissen. De momenten waarop de hartstochten zich roeren zijn vaak subtiel aangeduid. De verbeelding wordt gemobiliseerd door geringe

nuances in het gelaat, die in een secondelange close-up ingeprent worden, door een beweging elders in het kader zoals waaierende haarlokken (eerste ontmoeting Graciella met McCaleb), door de wind bewogen boomtakken (McCaleb's ontmoeting met de weduwe van het eerste slachtoffer), rimpelingen in het water (narratief gemotiveerd doordat McCaleb op een boot woont). Die verschuiving naar de marges van het beeld attendeert op beweging van de personages, zoals ook licht- en kleuraccenten dat doen, samen met de muziek, die vaak inzet nadat het emotionele hoogtepunt is gepasseerd.

En ook in BLOOD WORK zijn het de gewone attributen en voorwerpen die, juist door hun consistente aanwezigheid, hun triviale voorkomen ontstijgen. In de loop van het filmverhaal blijkt hoe effectief dat is en dan ook pas geven ze hun betekenis prijs. Kruisjes, rozen, harten lijken willekeurige visuele elementen waarover ook weinig of niets wordt gezegd. Pas tegen het einde van het verhaal wordt hun samenhang, en betekenis onder woorden gebracht. Dat geldt ook voor het donorhart dat weliswaar van eigenaar wisselt, maar dat visueel een prominente plaats inneemt.

1 screenshot Graciella beroert het hart van haar zuster Gloria dat McCaleb nu huisvest.

2 screenshots McCaleb bezoekt de locatie waar Gloria is vermoord.

2 screenshots Gloria's hart zal McCaleb naar haar moordenaar leiden; en het hart weet wanneer hij naast de moordenaar staat, die zich voordoeft als zijn helper.

2 screenshots Gloria's hart is McCaleb's motivatie: het is de reden dat hij leeft en dat hij haar moordenaar opspoor.

V. Bespiegeling – fictie over orgaandonatie als publiek weten

In onze selectie zijn diverse dimensies van orgaandonatie aan de orde gekomen die uitgaan boven een objectieve, zakelijke en klinische beslissing. Zo wordt de morele dimensie met zijn vier principes breed uitgemeten en komen de principes regelmatig met elkaar in conflict. In fictie wordt ook het bij orgaandonatie veronderstelde altruïsme tegen het licht gehouden. Het is een ongelijke ruil, een niet-verdiende schenking die de ontvanger en nabestaanden met een onoplosbare en onverteerbare breuk in de gift-keten confronteert zegt de fictie. Ontvangers voelen zich niet zelden schuldig ten opzichte van het verlies dat familieleden van de donor hebben geleden. Fictie blijkt in staat meer fundamentele, morele en gevoelsmatige lagen van de orgaandonatie naar voren te halen. In de fictie worden hoop en vrees verwoord, maar vooral zichtbaar en voelbaar gemaakt. Niet alleen het verstand wordt uitgedaagd, maar het raakt via onze zintuigen primair onze gevoelswereld en ons voorstellingsvermogen.

Vergeleken met de individuele – ‘waarheidsgetrouwe’ – verhalen die de laatste jaren in de krant, in documentaire reportages, op de website van de NTS en in de sociale media verschijnen, waarin mensen hun persoonlijke verhalen met elkaar willen delen, heeft de fictie een krachtige meerwaarde. De gestileerde vertelling ontstijgt de waaier aan particuliere belevenissen, juist door de vorm waarin het een geloof-waardige verbeeldingswereld oproept. Juist in die verdichting is het mogelijk een ervaring te doorleven, maar er ook over te reflecteren, en dat met anderen te delen.²⁴ Daarin heeft fictie als cultuurverschijnsel het collectief iets te bieden dat ons vaak ontsnapt in al die alledaagse menselijke uitwisselingen. Fictie blijkt in staat om de dieper gelegen, morele en meer emotionele lagen van orgaandonatie, lichamelijke integriteit en menselijke zelfbeschikking meer expliciet naar voren te halen. Niet zozeer door het in woorden te vatten, maar door het zichtbaar te maken. Fictie begint waar

de administratieve werving van organen en liberale rationaliteit stoppen. Fictie maakt orgaandonatie collectief voorstelbaar en voelbaar in al zijn complexiteit. Fictie slecht het taboe dat kennelijk rust op het bespreken van controversiële gezondheidskwesties en de verbeelding die dat oproept.²⁵ Orgaan**transplantatie** verhuult in haar neutraliteit ook de claim die is geïmpliceerd in orgaand**onatie** en orgaand**onor** worden. Er zijn niet alleen de wervende positieve verhalen. Fictie geeft vorm aan de schrikbeelden die er bestaan, zoals het ook ruimte geeft aan het gevoelsmatig doorleven van mooie momenten. Fictie wijst ook op de ethische grondbeginselen die bij orgaantransplantatie in het geding zijn en waarover voor- en tegenstanders elkaar in de publieke sfeer te lijf gaan, en die niet zijn los te zien van wat die teweeg brengen in de gevoelswereld.²⁶ Fictie doorbreekt kortom, op vele niveaus, de stilzwijgende dialoog over orgaandonatie in de publieke sfeer.

Naast de academische context, de alledaagse zorgpraktijk en de individuele belevingswereld, is fictie een eigen domein in de publieke sfeer geworden. Samen vormen ze de werkelijkheid van de gezondheidszorg. De wisselwerking tussen de twee eerstgenoemde werelden wordt alom gezien als de spil van het medisch bedrijf, waarbij er inmiddels in de openbaarheid meer ruimte is voor [individuele verhalen](#), ook in het dossier van de orgaandonatie.²⁷ Het eigen karakter van gezondheid, ziekte en zorg in de publieke sfeer heeft gaandeweg erkenning gekregen. Maar de status van fictie – als modern inkijkje in ons geestelijk welbevinden – is nog problematisch. De imaginaire werkelijkheid die film en televisiedrama oproepen verdient het dat we de categorisering van (educatief) vermaak achter ons laten. Fictie moet serieus genomen worden, al is het maar als resonantiekast of reflector die behulpzaam kan zijn bij het doorgronden van existentiële kanten van orgaandonatie waaraan de medisch-academische wereld voorbij gaat.

Maar ook, meer in het algemeen, om de stagnerende wisselwerking tussen de academische, alledaagse en publieke wereld en de individuele belevingswereld te doorbreken. De door velen gedeelde fictie onderstreept dat er grote behoefte is aan de doorleving en het begrijpen van deze existentiële kwestie. Afgezien van de schrikbeelden die in de fictie tastbaar worden en ons, in de woorden van Mauss, toegang geven tot het geestelijk leven van de maatschappij, doemt er ook een ander schrikbeeld op uit onze casus. Namelijk dat uit naam van de modernisering en van de technologische mogelijkheden, we te onzorgvuldig omgaan met de basale, universeel-menselijke kant van de gift. En dat zou zich kunnen uiten in het blijvend tekort van orgaandonoren.

Sticker op het achterspatbord van een fiets

FILMS

21 GRAMS [2004, A. González Iñárritu, USA: Focus Features]

BLOOD WORK [2002, C. Eastwood, USA: Warner Bros]

COMA [1978, M. Crichton, USA: United Artists Corporation]

DIRTY PRETTY THINGS [2003, S. Frears, United Kingdom: Buena Vista International] **TV: 16.07.2013 [BBC1]**

THE EYE | GIN GWAI [2003, O. Pang Chun O, D. Pang, Hong Kong: Media Corp Raintree Pictures]

INHALE [2010, B. Kormákur, IJsland]

NEVER LET ME GO [2011, M. Romanek M, USA: Warner Bros] **RTL 8, 09.07.2013**

SEVEN POUNDS [2009, G. Muccino, USA: Columbia Pictures]

TV-SERIES

A TOUCH OF FROST [2003, season 10, episode 3, 'Held in trust', P. Harrison, United Kingdom: ITV Studios]

ER [1995, season 1, episode 4: Into That Good Night; 1997, season 3, episode 16 'Faith', M. Crichton, USA: Warner Bros]

GREY'S ANATOMY [2005, season 1, episode 3 and 2006, season 2, episode 25-27, S. Rhimes, USA: Disney-ABC Domestic Television]

DOCUMENTAIRE

[Deel je leven](#), KRO, Joris Linssen [2015].

LITERATUUR

Beenhakker, C., 'Prof. Geert Hofstede: "Godfather" van culturele diversiteit', *Counseling magazine* nr. 3 [2011]: 14-19.

Belling, C., 'The Living Dead: Fiction, Horror, and Bioethics', in: *Perspectives in Biology and Medicine*, Vol. 53, number 3, Summer [2010]: 439-451.

- Bouman, M., L. Maas, G. Kok, 'Health education in television entertainment – Medisch Centrum West: a Dutch drama serial', *Health Education Research* [1998] 13 (4): 503-518.
- Brink, G. van den, *Hoe wij beter over kennis kunnen nadenken. Een bijdrage vanuit de maatschappelijke bestuurskunde 1* [Boombestuurskunde 2015].
- Brug, J., M. van Vught, B. van den Borne, A. Brouwers, H. van Hooff, 'Predictors of willingness to register as an organ donor among Dutch adolescents', *Psychology and Health* [2000] 15: 357-368.
- Darbyshire, D. & P. Baker, 'A systematic review and thematic analysis of cinema in medical education', *Med Humanit* [2012], 38: 28-33.
- Dutta-Bergman, M.J., 'Primary Sources of Health Information: Comparisons in the Domain of Health Attitudes, Health Cognitions, and Health Behaviors', *Health Communication* [2004] 16(3): 273-288.
- Eatough, M., 'The Time that Remains: Organ Donation, Temporal Duration, and Bildung in Kazuo Ishiguro's NEVER LET ME GO', *Literature and Medicine*, Volume 29, number 1, Spring [2011]: 132-160.
- Feeley, T.H., D. Vincent, 'How Organ Donation is Represented in Newspaper Articles in the United States', *Health Communication* [2007] 21(2): 125-131.
- Gerbner, G., L. Gross, M. Morgan, N. Signorielli, 'Health and Medicine on television', *The New England Journal of Medicine* [1981] 305(13): 901-904.
- Groebner, V., 'Fleisch und Blut, Haut und Haar. Vermarktete Körperteile historisch', *Mittelweg 36. Zeitschrift des Hamburger Instituts für Sozialforschung* 16 [Dez 07/ Jan 08]: 58-73.
- Harbaugh, C., M. Afana, S. Burdick, J. East, S. Kodali, J. Lee, et al., 'Portrayal of organ donation and transplantation on American primetime television', *Clinical Transplantation* [2011] 25: E375-E380.
- Harrison, T.R., S.E. Morgan, L.V. Chewning, 'The Challenges of Social Marketing of Organ Donation: News and Entertainment Coverage of Donation and Transplantation', *Health Marketing Quarterly* [2008] 25 (1-2): 33-65.
- Kilcullen, J.K, '“As good as dead” and is that good enough? Public attitudes towards brain death', *Journal of Critical Care*, 29 [2014]: 872-874.
- Mare, H. de, 'Streng en met gestileerde passie. De twee registers van de ER-arts', A. Oderwald et al. (red.), *Opname. Ziek tussen vier muren* [De Tijdstroom Utrecht 2009]: 377-392.
- Mare, H. de, 'Waar Nederlanders warm van worden. Over professionele personages in ziekenhuis- en politiedrama', G. van den Brink, *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*. Amsterdam: Amsterdam University Press [2012] 307-348.
- Mare, H. de, 'De Goede Patiënt in Ziekenhuisdrama', *NVBe-Nieuwsbrief* [2011a] 2: 22-26.
- Mare, H. de, 'Een verstild moment in WIT [2001]. Susan Sontag en de ware overtuigingskracht van beelden', E. Koster & H. Jansen [red.], *Echter dan werkelijkheid? Filosoferen over verbeelding in kunst en religie* [2011b, Meinema]: 93-119.
- Mare, H. de, 'Salient Silence. Some Principles of the Visual Formation in CRASH [2004], F.L. Bakker et al., *Blessed are the Eyes that Catch Divine Whispering. Silence and Religion in Film*. Schüren Verlag [2015]: 21-35.
- Mauss, M., *The Gift. Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. New York: The Norton Library [1967].
- Meijman, F.J., 'Volksgezondheid en persvrijheid botsen – Aesklepios en Hygiea vogelvrij in het publieke domein', *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen* [2008] 3: 120-122.
- Morgan, S.E., A.J. King, Rae Smith, R. Ivic, 'A Kernel of Truth? The Impact of Television Storylines Exploiting Myths About Organ Donation on the Public's Willingness to Donate', *Journal of Communication* [2010] 60: 778-796.

- Morgan, S.E., T.R. Harisson, L. Chewning, L. Davis, M. DiCorcia, 'Entertainment (Mis)Education: The Framing of Organ Donation in Entertainment Television', *Health Communication* [2007] 22(2): 143-151.
- Oderwald, A.K., W. Schrover, 'Wat heeft kunst de geneeskunde te bieden?', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* [2011] 155: 1-3.
- Oderwald, A., 'Het oogsten van organen. Tess Gerritsen [1953]', *NtvG* [2012]: 156: B808.
- Oderwald, A., 'De mens in crisis. Wat hebben literatuur en geneeskunde elkaar te vertellen? Oratie', in: A. Oderwald, *De mens in crisis. Over literatuur en geneeskunde* [De Tijdstroom Utrecht, 2014]: 7-39.
- Oliver, J. A., 'Editorial. Organtransplantation goes to the movies', *Kidney International* [2006] 70, 1669-1671.
- Plate, S.B. 2008, *Religion and film. Cinema and the re-creation of the world*, Wallflower Press.
- Radecki, C.M., J. Jaccard, 'Psychological aspects of organ donation: a critical review and synthesis of individual and next-of-kin donation decisions', *Health Psychology* [1997] 6: 183-1955.
- Stinson, M.E. & K. Heischmidt, 'Patient's Perceptions of Physicians: A Pilot Study of the Influence of Prime-Time Fictional Medical Shows', *Health Marketing Quarterly*, [2012] 29: 66-81.
- Vandamme S., *Koele minnaars. Medische verwoording en literaire verbeelding van ziekte in verhalen*, Leuven/Voorburg: Acco [2007].
- PUBLIEK DEBAT**
- 'D66: iedereen standard donor van organen', *NRC*, 13.08.2012: 6.
- 'Donorweek. Klacht machinisten tegen spotje', *NRC*, 14.10.2013: 3.
- 'Kinderenkunnengesprek over orgaandonatie best aan', *Trouw*, 13.09.2013: 9.
- 'Ophef na ontwaken jonge vrouw uit coma. Deense minister: strengere regels orgaandonatienodig', *de Volkskrant*, 17.10.2012: 6.
- 'Deense minister: strengere regels orgaandonatienodig. Ophef na ontwaken jonge vrouw uit coma', *de Volkskrant*, 17.10.2012: 6.
- Abdo, W.F., M. Loos et al., 'Overheid laat nabestaanden orgaandonatie opknappen. Zelfbeschikking is juist gebaat bij een verplichte donorkeuze', *NRC*, 26.09.2014: 16.
- Abma, T., K. Schipper en H. Bart, 'Wanhoopsactie voor nier moet niet hoeven', *de Volkskrant*, 15.09.2014: 21.
- Balci, E., 'Turkse donormelk moet "halal". Oprichting moedermelkbank uitgesteld. Vrees dat baby's atheïsten worden', *Trouw*, 30.03.2013: 13.
- Berkeljon, S. & A. van Es, 'Kluun wil wel strippen voor meer donoren', in: de *Volkskrant*, 19.10.2010, p. 42-43.
- Brasser, B. 'D66: automatisch donor als je niet reageert', *Metro*, 13.08.2012: 4.
- Brederode, D. van, 'We zijn geen grabbelton. Orgaandonatie. Pleidooi voor eerlijke informatie', *de Volkskrant, Vonk*, 20.10.2012: 14-15.
- Breggen, M. van der, 'Record aantal orgaandonaties in 2014 door betere aanpak. Publiekscampagnes en betere afstemmingwerpen vruchten af', *Trouw*, 10.01.2015: 13.
- Buijsen, M., 'De donorschande. Donor, een verplichte keuze', *Trouw, Letter & Geest*, Hier met die nier, 04.04.2015: 4-7.
- Dinjens, M., 'Donoren werven bij rijbewijs', *Metro*, 04.03.2011: 4.
- Efting, M., 'Patiënte hoopt nierdonor te vinden met reclamecampagne', *de Volkskrant*, 09.09.2014: 2.
- Efting, M., 'Donor niet welkom na euthanasie', *de Volkskrant*, 06.02.2015: 7.
- Efting, M., '“Gesprek kan tekort aan organen verminderen”', *de Volkskrant*, 18.01.2011: 3, 12-13.
- Efting, M., '“Ik vroeg: kunnen we je gebruiken als orgaandonor? Interview: Rik Gerritsen, donorintensivist en intensievecare arts”', *de Volkskrant*, 18.10.2011: 12.
- Efting, M., 'Een nier afstaan kan iedereen', *de Volkskrant*, 20.04.2010: 48.

- Efting, M., 'Familie van donoren en ontvangers zoeken elkaar', *de Volkskrant*, 19.05.2012: 2.
- Efting, M., 'Teuntje moet donors maken van onwetenden. Accent: Folder over orgaandonatie', *de Volkskrant*, 25.11.2008: 3.
- Efting, M. 'Was dat niet dat meisje uit Haarlem? Wie heeft de longen van Denise?', *de Volkskrant. Het vervolg*, 19.05.2012: 1-3.
- Garschagen, O. m.m.v. Cheng Teng, 'Orgaandonatie met een Chinees karakter', *NRC*, 8.12.2012: 8-9.
- Garschagen, O., 'Nieren Lao Da meer waard dan zijn leven. China wil einde aan illegale handel in organen; zwartemarkt wereldwijd probleem', *NRC*, 15.10.2009, 5.
- Hartman, D., 'Geen donor? Dan ook geen nieuw orgaan', *NRC*, 31.05.2007: 9.
- Houtekamer, C., 'Het lichaam is geld waard, maar niet bij ons. Daarom wijken kopers van een nier, bot of eikel uit naar het buitenland', *NRC*, 04.03.2011: 5.
- Jensen, S., 'Het meisje dat haar organen wilde houden', *NRC*, 23.10.2012: 32.
- Keizer, B., 'Gaat u een nier doneren, ja of nee?', *Trouw. De Verdieping*, 24.10.2014: 6.
- Kleinpaste, T. 'Stiekem burgers manipuleren: van urinoir tot orgaandonatie', *NRC*, 20.07.2013, *Opinie & Debat* 1-2.
- Koetsenruiter, B., 'DIRTY PRETTY THING. Onfrisse thriller', *de Volkskrant*, 16.07.2013, V12.
- Kooreman, P. en H. Smid, 'U heeft twee nieren, daarvan kunt u er best één missen', *NRC*, 26.06.2014: 16.
- Kreulen, E., 'Nederlander staat liever organen af dan weefsel', *Trouw*, 24.05.2014: 3.
- Kuijk, L., 'Europese uitwisseling van organen verbetert. "Orgaanvolgsysteem" moet orgaanhandel tegengaan', *Trouw*, 22.05.2010: 11.
- Lips, P., 'Doneren van organen moet straks normaal worden', *de Volkskrant*, 17.01.2005: 7.
- Nieber, L., 'Het is zo'n groot geschenk, ik zal nooit iets terug kunnen geven.', *NRC*, 22.06.2011: 4-5.
- Nieber, L., 'Geven of niet geven, dat is de vraag.', *NRC*, 22.06.2011: 5.
- Nieber, L., 'Ik weet nu dat ergens nog iets van haar leeft.', *NRC*, 22.06.2011: 4.
- NRC-commentaar, 'Doneren is vrijwillig, maar keuze registreren burgerplicht', *NRC*, 17.10.2013: 2.
- Obbema, F., 'Fraude organen raakt Nederland', *de Volkskrant*, 04.01.2013: 3.
- Poel, R. van der, 'Hier met die nier. Orgaandonatie', *NRC*, 20.11.2014: 10-11.
- Smit, P. 'Donornier steeds vaker van levende. Transplantatie beter dan dialyse', *de Volkskrant*, 25.04.2013: 1.
- Steenbergen, E., 'Vragen om orgaandonatie bij een kind – het móét nu eenmaal', *NRC*, 08.04. 2015: 8-9.
- Stoker, E. & W. Thijssen, 'Dure wanhoopsdaad voor beterleven. Orgaanhandel', *de Volkskrant*, 21.10.2014: 5.
- Stoker, E. & W. Thijssen, 'Patiënten betalen fors voor donornier', *de Volkskrant*, 21.10.2014: 1.
- Stoker, E., 'Ook in Nederland is orgaanhandel', *de Volkskrant*, 12.12.2014: 10.
- Straathof, J. & J. Slatman, 'Ja, tenzij of toch nee, mits. Opinie: orgaandonatie in Nederland', *de Volkskrant*, 23.10.2010, het Vervolg: 10.
- Valkenberg, S., 'Automatische donorregistratie: dan verlies je dus je eigenlijf', *NRC*, 23.10.2014: 16-17.
- Visser, E. de, 'Volwassen nier voor jong kind', *de Volkskrant*, 28.09.2012: 27.
- Visser, E. de, " De dood, eeuwig grensgeval. Reportage. Hersendood is een modern begrip', *de Volkskrant* , 15.06.2013, *Wetenschap: V2-V3*.
- Visser, E. de, 'Ja of Nee. Zijn er nou nog niet genoeg donoren?', *de Volkskrant*, 19.10.2013, *Wetenschap: V2*.

- Vries, E. de, 'Smeken om een nieuwe nier via social media', *Metro*, 06.11.2014: 2.
- Vuijsje, H., 'Grote Donorshow wordt Haagse tragedie. Orgaandonatie. 'Nederland zegt ja' is voor ruimere donorregistratie maar de overheid zelf zegt nee', *NRC*, 17.02.2010: 7.
- Weeda, F., 'Belinda dacht meteen: je mag mijn nier wel. Interview Belinda Smink en Nicole Plas. De één gaf een nier aan de ander nadat ze elkaar op Facebook leerden kennen', *NRC*, 16.10.2013: 7.
- Wert, G., N. Geijssen, W. Dondorp, 'Menselijke organen in dierenkweken, benut die kans toch', *NRC*, 26.09.2013: 16.
- Zwaan, J., 'Haast een te groot geschenk. 'De nier van mijn man, in de buik van mijn zoon', *Trouw*, 12.10.2013: 1-3.

¹ Hoofddocent afdeling huisartsgeneeskunde & ouderengeneeskunde VU medisch centrum.

² MSc gezondheidswetenschappen VU Amsterdam.

³ Op dit moment [05.01.2016] heeft 43% van de vrouwen zich ingeschreven in het donorregister t.o.v. 36% van de mannen. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/gezondheid-welzijn/publicaties/artikelen/archief/2016/bijna-een-kwart-van-de-nederlanders-wil-organen-doneren.htm>.

⁴ Op dit moment hebben bijna [6 miljoen](#) Nederlanders hun keuze laten registreren, waarvan 3,5 miljoen als donor. <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82814NED&D1=a&D2=a&D3=l&VW=T>.

⁵ [Deel je leven](#), KRO, Joris Linssen.

⁶ Individuele donorregistratie maakt het mogelijk om moeilijke situaties te omzeilen en de [transplantieprocedure](#) goed te kunnen afwikkelen, benadrukt de NTS, van belang ook gegeven de tijdsdruk. 'Wanneer je je keuze in het Donorregister vastlegt, geeft dat duidelijkheid en zekerheid aan je familie en iedereen die verder bij donatie is betrokken. Je nabestaanden hoeven dan op een emotioneel moment geen moeilijk besluit te nemen. Dat is prettig voor hen en voor de arts.'

⁷ Brug e.a. 2012.

⁸ Beenhakker 2011; Radecki&Jaccard 1997. Ook de NTS onderkent dat een levensovertuiging voor mensen een argument kan zijn om tegen orgaandonatie te zijn: 'Sommige mensen vinden dat de mens een ziel heeft die niet zomaar los te zien is van het lichaam bij het overlijden. Ook bij bepaalde religies of geloofsovertuigingen wordt kritisch gedacht over het niet intact zijn van het lichaam na de dood'. <http://www.transplantatiestichting.nl/donor-woorden/waarom-donor-woorden>.

⁹ Dutta-Bergman 2009; Gerbner e.a. 1981.

¹⁰ Morgan e.a. 2008, 2010, Harbaugh e.a. 2011, Stinson, M.E. & K. Heischmidt 2012.

¹¹ Bouman e.a. 1998; Morgan e.a. 2007; Meijman 2008; Harrison e.a. 2008; Belling 2010; Harbaugh e.a.2011.

¹² Darbyshire & Baker 2012.

¹³ We hanteren hier de definities zoals geformuleerd door Van den Brink, *Hoe wij beter over kennis kunnen nadenken* [2015], waarbij hij onderscheid maakt tussen vier soorten weten: wetenschappelijke, professioneel, publiek en intiem: 'De term weten verwijst [...] naar een duurzame verbinding tussen het denkbare en het waarneembare. Ik beschouw het "denkbare" en het "waarneembare" als twee oorspronkelijke registers van het menselijk bestaan, dat wil zeggen, twee domeinen die zich altijd en overal aandienen zonder dat ze tot elkaar te herleiden zijn. De verbinding tussen die registers spreekt niet voor zich, omdat de menselijke geest zich onafgebroken beweegt.' [p. 13]. Tot 'publiek weten' verstaat hij 'de vormen van kennis die door de media, opinieleiders, schrijvers of politici worden voortgebracht en die in het openbare leven een voorname rol spelen [...], verwijst naar de publieke zaak die in een democratie het onderwerp van publieke meningsvorming is [...] en verwijst naar waarde en verwachtingen en bij (bepaalde delen van) het publiek' [2015: 38].

¹⁴ Plate 2008.

¹⁵ Oderwald 2014: 10: 'Daarmee hebben we meteen één belangrijk kenmerk van literatuur benoemd: (goede) literatuur maakt het individuele universeel. Het feit dat de door Kafka beschreven werkelijkheid vanuit een realistisch en objectief standpunt als onmogelijk en onjuist beschouwd moet worden, speelt rol. Het is zelfs eerder omgekeerd: het feit dat de werkelijkheid van Kafka niet bestaat, opent de weg tot vele betekenissen voor door ons wel als echt ervaren werkelijkheid.'

¹⁶ De Mare 2011a, b, 2012.

¹⁷ Bernadette Haase, directeur NTS onderkent dat: 'Ziekte en doodgaan staan nu eenmaal niet bovenaan de lijstjes van onderwerpen waar we graag over nadenken.'

¹⁸ Het is te eenvoudig te veronderstellen dat fictie alleen wantrouwen en angst versterkt, zoals de NTS suggereert. Als een van de argumenten om tegen orgaandonatie te zijn wordt op de website genoemd: 'Ook bestaat er soms wantrouwen over de medische wereld en angst dat je nog niet echt dood bent als ze je organen er uit halen. Die ideeën worden wel eens in de media versterkt wanneer de begrippen coma en hersendood door elkaar worden gehaald'. <http://www.transplantatiestichting.nl/donor-worden/waarom-donor-worden>.

¹⁹ Kilcullen 2014.

²⁰ Maar wel een pedofiel, wat blijkbaar in dit geval minder een probleem is.

²¹ Mauss 1967: 1-22.

²² Morgan e.a. 2007: 149, 'As researchers and professionals in the area of organ donation, we often wonder where members of the public get "crazy ideas" about organ donation like the existence of a black market, the corruption allocation system, and the untrustworthiness of doctors.'

²³ Zie o.a. Garschagen (15.10.2009), Kuijk (22.05.2010), Obbema (04.01.2013), Stoker (12.12.2014), Stoker & Thijssen (21.10.2014).

²⁴ Vandamme 2007: 216-217 signaleert op basis van haar analyse van ziekte in egodocumenten en literaire vertellingen eenzelfde onderscheid tussen een 'werkelijkheidsweergave' en een fictionele verbeelding: 'Autobiografieën beschrijven wat het betekent om een bepaalde, herkenbare aandoening te hebben. In die zin zijn verhalen over eigen ervaringen met ziekte in belangrijke mate een bevestiging van het gangbare beeld van een bepaalde ziekte. (...) Literatuur trekt de bestaande ziekteopvattingen open. Dat maakt een reflectie in ruimere zin mogelijk over de aard en de eigenheid van ziekte en over de betekenis van ziek zijn. Daardoor functioneert ziekte in literaire teksten als een metafoor voor wat het leven typeert maar dat zo moeilijk begrijpbaar en beheersbaar blijkt te zijn.'

²⁵ En begrijpelijk, in termen van Kilcullen 2014: 872 die spreekt van de 'transplantatie-industrie' die last heeft van het voortdurende gebrek aan organen.

²⁶ Met name over het recht op zelfbeschikking verschillen de meningen, met verdedigers daarvan zoals Valkenberg 2014 of het opgeven daarvan, door iedereen automatisch donor te maken, zie o.a. Buijsen 2015.

²⁷ Documentaire-reeks over orgaandonatie [Deel je leven](#), KRO, Joris Linssen 2015.